

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.162.1Шульц.091

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2023.2.7>

Н. М. МАТОРИНА

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри полоністики і перекладу
факультету філології та журналістики,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: n.m.matorina@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-6012-5663>*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЖЕРЕЛЬНУ БАЗУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ШУЛЬЦІВСЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

Визначення джерельної бази дослідження – один з перших і найважливіших етапів роботи над будь-якою науковою розвідкою. Правильний добір джерел сприяє розгортанню ефективних пошуків науковця. Особливого обговорення проблема потребує стосовно розвідок шульцівського спрямування насамперед завдяки універсальності творчої спадщини Бруно Шульца, який відомий у всьому світі як письменник, критик, філософ, теоретик літератури, епістолограф, художник, графік, педагог, перекладач тощо. Статтю присвячено презентації джерельної бази досліджень літературної творчості Бруно Шульца, зокрема певних її особливостей з урахуванням багатосторонньої спадщини митця, розмаїття граней якої демонструє оригінальні візії полілогу й «перегукування» одне з одним, говорячи сучасною термінологією, т. зв. кореспонденцію мистецтв. У розвідці пунктирно узагальнено взаємозв'язки та взаємовпливи між різними гранями багатоманітної спадщини Бруно Шульца; окреслено прозовий доробок Бруно Шульца в царині шульцівського українськомовного дискурсу; презентовано оригінальні літературні твори письменника, написані польською мовою; унаочнено епістолографічні, літературно-критичні, теоретико-філософські, образотворчі тощо роботи Майстра з метою їх використання як джерельну базу літературознавчих розвідок, а також оприлюднено перспективи подальших наукових напрацювань в окресленому напрямку. Авторка акцентує, що саме такий комплексний підхід допомагає дослідникові більш ґрунтовно й ретельно студіювати ту чи ту проблему шульцівського дискурсу літературознавчого спрямування.

Ключові слова: шульцознавство, Бруно Шульц, митець-універсаліст, компаративне літературознавче вивчення, джерельна база, кореспонденція мистецтв.

Постановка проблеми. Бруно Шульц (1892–1942) – відомий у всьому світі письменник, який писав польською і німецькою мовами, літературний критик, філософ, теоретик літератури, епістолограф, графік, художник, живописець, маляр, рисувальник, педагог, перекладач. Сьогодні літературні критики ставлять творчий доробок Бруно Шульца на один рівень із творами Марселя Пруста та Франца Кафки [Веснянка : online], його посмертна слава сягнула світового рівня. На жаль, через скрутні об'єктивні обставини з художньо-мистецького доробку Бруно Шульца зберіглося дуже мало, зокрема Юрій Андрухович припускає, що дотепер маємо лише 30 відсотків від усієї літературної спадщини Шульца [там само]. З іншого боку, сві-

това шульціана містить тисячі досліджень наукового, науково-популярного, популяризаторського тощо спрямування і продовжує поповнюватися безперервно. При цьому шульцознавці впевнені, що теми для досліджень шульцівського спрямування ще тривалий час не будуть вичерпаними. Знана українська шульцознавиця Віра Меньок слушно стверджує: «... у вивченні, популяризації та мистецькій інтерпретації геніального Бруно місця вистачить усім» [цит. за: Мартинович : online]. Відомий дослідник творчості Бруно Шульца Андрій Павлишин доречно додає: «Можу сказати напевне – немає загрози, що теми довкола нього [Бруно Шульца – Н. М.] вичерпаються» [Павлишин : 105]. Вочевидь проблема потребує певного обговорення.

Аналіз попередніх досліджень. У сучасному шульцознавстві зацікавлення творчістю й постаттю Бруно Шульца зростає, що засвідчують біобібліографічні видання, низка наукових розвідок і науково-популярних публікацій, рецензії, монографії, захист ґрунтовних дисертацій, присвячених Бруно Шульцу тощо. Чимало дослідників різноаспектно аналізували й аналізують спадщину Б. Шульца, про що свідчить зокрема покажчик бібліографії творів Бруно Шульца, а також досліджень, які висвітлюють життя й діяльність митця [Бруно Шульц (1892–1942)]. У вітчизняному науковому й науково-популярному дискурсах це праці Любомири Айзенбарт, Юрія Андруховича, Олени Бистрової, Юрія Винничука, Олени Галети, Леоніда Гольберга, Марка Гольберга, Наталії Гузеватої, Вікторії Дуркалевич, Анастасії Капралової, Ігоря Клеха, Катерини Ковалишин, Надії Колошук, Богдана Лазорака, Володимира Лопушанського, Віри Меньок, Романа Мниха, Андрія Павлишина, Юрія Покальчука, Віри Романишин, Олександра Рудяченка, Віталія Табачковського, Людмили Таран, Леоніда Тимошенка, Ольги Харлан, Лесі Хомич, Ігоря Чави та ін.

У зарубіжній теоретико-методологічній і літературознавчій царині особливу увагу привертають дослідження Марти Бартосік, Влодзімежа Болецкого, Гжегожа Гаудена, Малгожати Кітовської-Лисяк, Владислава Панаса, Станіслава Росека, Даріуша Конрада Сікорського, Єжи Фіцовського, Анджея Хцюка, Єжи Яжембського та ін. Вочевидь, що науковці описують джерельну базу, якою послуговуються у своїх дослідженнях. На жаль, не завжди при цьому враховують універсальність знаного митця, множинність його талантів, зокрема присутність Бруно Шульца в малюнках, рисунках, ілюстраціях і, навпаки, варіанти наявності малярських, графічних чи ілюстративних шульцівських штрихів у його прозових текстах тощо, між тим факт існування такої присутності призводить до певних особливостей щодо добору джерельної основи того чи того дослідження.

Метою наукової розвідки є акцентування своєрідності джерельної бази досліджень літературної творчості Бруно Шульца з урахуванням особливостей багатосторонньої спадщини

митця, розмаїття граней якої демонструє оригінальні візії полілогу й «перегукування» між ними, тобто т. зв. кореспонденцію мистецтв. Досліджуючи комплексно й поглиблено той чи той аспект прозових творів Бруно Шульца, не можливо не враховувати взаємовідношень і взаємовпливів усіх візій творчої спадщини митця: діалектика таких стосунків різноманітна, яскрава, іноді навіть несподівана.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких основних **завдань**: 1) сюжетно з'ясувати «співпрацю», взаємозв'язки та взаємовпливи між різними гранями багатоманітної спадщини Бруно Шульца; 2) виокремити прозовий доробок Бруно Шульца в царині шульцівського українськомовного дискурсу, залучивши найновішу інформацію; 3) унаочнити оригінальні літературні твори письменника, написані польською мовою; 4) упорядкувати епістолографічні, літературно-критичні, теоретико-філософські, образотворчі тощо роботи Майстра, довівши потребу їх використання як джерельну базу літературознавчих розвідок.

Об'єкт дослідження – творча спадщина Бруно Шульца, **предмет дослідження** – джерельна база наукових досліджень літературознавчого спрямування знаного польського митця Бруно Шульца в царині прозових творів письменника. Особливість об'єкта і предмета дослідження, мета статті зумовили застосування таких **методів**: описовий, компаративістський, історико-літературний, історико-біографічний, текстологічний, а також елементи компонентного аналізу.

Презентація джерельної бази літературознавчих досліджень шульцівського спрямування, зокрема певних її особливостей з урахуванням універсальності творчої спадщини митця, який залишив непересічний творчий доробок у багатьох видах мистецтв і презентував оригінальні візії полілогу, «перегукування» літератури, літературної критики, живопису, епістолографії, освітології, перекладацького мистецтва тощо зумовлює **актуальність дослідження** і сприяє в певний спосіб узагальненню й оновленню інтерпретації літературної творчості Бруно Шульца в міжкультурному просторі галицького пограниччя, а також поширенню шульцівського мистецько-літературного дискурсу, зокрема й на українських теренах.

Виклад основного матеріалу. Відомий дослідник життєпису і творчої спадщини Бруно Шульца Єжи Фіцовський акцентував на унікальному таланті Бруно Шульца: «Трапляється, що деякі письменники наче на узбіччі своєї творчості займаються як аматори ще й рисунками чи навіть живописом, буває й навпаки – нам відомі письменницькі спроби художників. Однак надзвичайно рідко буває, коли митець є професіоналом в обох царинах, коли вони є для нього рівноцінними. Саме такий рідкісний дуалізм наявний у творчості Шульца» [Фіцовський : 491]. Дозволимо уточнити характеристику Єжи Фіцовського: Бруно Шульц залишив слід у всьому, за що брався – у кожній із царин мистецтва чи сфер діяльності, іноді досить віддалених одна від одної, митцеві вдалося досягнути неабияких висот. Саме такий плюралізм (не дуалізм) талантів мав вияв у творчості Бруно Шульца. Завдяки цьому вважаємо Бруно Шульца митцем-універсалістом, т. зв. мульти-талантом, у багатогранній спадщині якого спостерігаємо дивовижний різноманітний синтез шульцівських талантів. Так, плідно взаємодіють Шульц-письменник і Шульц-графік, і для кращого розуміння літературної поезики Бруно Шульца треба завжди бути уважним і до його ілюстрацій, малюнків; у літературно-критичних статтях поєдналися, активно «співпрацюючи», талант аналітика й письменника; у педагогічній діяльності – насамперед талант педагога й митця тощо. Бруно Шульца можна назвати художником у літературі (про всі письмові твори автора), белетристом у живописі (про рисунок, графіку, акварель, олійні роботи тощо) і т. ін. Ось чому, аналізуючи літературну творчість митця, до джерельної бази потрібно залучати не лише прозові твори митця, а й інші – епістолярні, образотворчі, критичні, теоретико-філософські тощо – доробки Майстра.

Завдання наукової розвідки не передбачає докладну характеристику кожної з категорій джерел, проте деякі з них за своїми особливостями заслуговують більш поглибленого аналізу як предмет дослідження. Отже, презентуємо джерельну базу літературознавчих наукових досліджень шульцівського спрямування.

Домінантним для дослідження є прозовий доробок митця, по-перше, в українськомовному дискурсі, по-друге, у дискурсі оригі-

нальному, польськомовному. В українськомовній царині це диалогія оповідань «Цинамонові крамниці» (15 новел) і «Санаторій під Клепсидрою» (13 новел); новели, не опубліковані в першодруках цих збірок (4 оповідання) [Шульц Б. Цинамонові крамниці] і нещодавно віднайдена новела «Ундуля» [Шульц Б. (Верон Марселій). Ундуля].

На сьогодні потужний колектив перекладачів прозових творів Бруно Шульца українською мовою нараховує 17 авторів [Маторіна], до них долучилися перекладачі літературно-критичного й епістолярного шульцівського дискурсу. Кожен із них є фахівцем з польської мови, перекладачем, оригінальним мислителем і – саме це є визначальним у нашому випадку – фахівцем із *власним прочитанням* [вид. авт. – Н. М.] Бруно Шульца. Своє призначення у площині українського шульцознавства А. Павлишин (і не лише) вбачає в тому, щоб «бути консервативним полюсом перекладача, який максимально розчиняється в авторі, жертвує своєю ідентичністю для того, щоб спробувати найадекватніше передати особливості мови, стилю, світобачення письменника, розібрати і деконструвати те, що заховане десь у глибині його текстів, щоб невидимо передати це українському читачеві» [Павлишин : 45]. На практиці так виходить не завжди, тому обов'язковим складником джерельної бази літературознавчих досліджень шульцівського спрямування, як було зазначено вище, є оригінальні твори, написані польською мовою: збірка новел «Sklepy cynamonowe. Sanatorium Pod Klepsydrą», оповідання «Jesień», «Republika marzeń», «Kometa», «Ojczyzna», «Undula», а також «Księga listów» і «Eseje literackie i krytyczne» [Schulz / forum].

До наукового обігу дослідження за необхідності вводиться спадщина Шульца-епістологафа, яка містить вцілілі листи до друзів, колег, партнерів у видавничих і мистецьких починаннях, освітянських установ, а також віднайдені листи до Бруно Шульца; оприлюднено матеріали у збірці «Книга листів» [Шульц Б. Книга листів]. Укладач збірки Єжи Фіцовський у передмові до другого видання, переробленого й доповненого, наголошує: «То лише мізерні рештки *надзвичайно рясної безповоротно загиблої епістографічної збірки* [вид. авт. – Н. М.], яку Шульц

упродовж багатьох років дбайливо розкладав у певному порядку та накопичував» [цит. за: Шульц Б. Книга листів : 5].

Враховуємо епістолографію Бруно Шульца під час аналізу прозової творчості письменника тому що, по-перше, витоки шульцівського письменства потрібно шукати саме в епістолярній спадщині Бруно Шульца, «прототипами» перших шульцівських оповідань були саме його листи: «... листи спершу були для Шульца єдиним різновидом літературної творчості. Але й ота, пізніша, професійна, народилася власне з епістолярного спілкування, призначеного для єдиного читача – адресата» [Шульц Б. Книга листів : 7]; по-друге, листи Бруно Шульца є цінним автентичним біографічним джерелом; по-третє, вони містять цікаву інформацію щодо особливостей використання художнього слова, бо, як відомо, через необов'язковість оприлюднення власних листів письменники відчують себе нескутими законами художньої умовності, тому оповідальна манера їхніх епістолярних творів, на протигагу оповіді художнього твору, стає більш вільною, невимушеною.

Крім цього, до джерельної бази дослідження залучено збірку «Літературно-критичних нарисів» в опрацюванні Малгожати Кітовської-Лисяк, яку вперше переклала українською мовою Віра Меньок. Це літературно-критичні, теоретично-літературні та філософські тексти Шульца-критика, Шульца-філософа й Шульца – теоретика літератури [Шульц Б. Літературно-критичні нариси]. У вступі до «Літературно-критичних нарисів» М. Кітовська-Лисяк зауважує: «... Найважливішим є те, що поруч з рештою доробку письменника ці тексти складають окремий том, який доповнює “повне видання” творів автора “Санаторію під клепсидрою” і хоча б якоюсь мірою повертає читачам майже повного Шульца» [цит. за: Шульц Б. Літературно-критичні нариси: 5].

Для ще більшої ґрунтовності того чи того літературознавчого дослідження потрібно залучати «Книгу образів» Бруно Шульца, яку зібрав, упорядкував, написав коментар Єжи Фіцовський, переклала українською Леся Лисенко [Фіцовський]. Праця містить майже 500 графічних робіт, ілюстрації до власних оповідань, малюнки в техніці кліше вера, олівцеві нариси,

екслібриси, акварелі, гравюри, замальовки тощо Шульца-художника, як-от: цикл графіки «Книга ідолопоклоніння», серія графічних ілюстрацій до першого видання «Фердидурке» Витольда Гомбровича (1938), стінопис на віллі Ландау (Дрогобич), п'ять фрагментів якого зберігаються в музеї «Дрогобиччина» тощо. Тематично – це юначий зошит для заміток та ілюстрацій до прози, ню, автопортрети, портрети, повози, сцени ідолопоклонства, «месіанські» сцени, зустріч тощо. Андрій Павлишин зазначає: «... Бруно встиг залишити нам лише дві збірки оповідань і жменю листів. Якби був опублікований його пропалий роман, загинула у вогні третя збірка прози, наступні тексти, то він би утвердився, як живий класик» [цит. за: Мартинович : online].

Висновки. Вочевидь під час дослідження прозових творів Бруно Шульца, крім оповідань письменника як українською, так і польською мовою (мовою оригіналу), до літературної джерельної бази потрібно обов'язково залучити епістолографічні, літературно-критичні, теоретико-філософські, образотворчі тощо роботи Майстра, що дивовижно співпрацюють і взаємодіють, допомагаючи дослідникові більш ґрунтовно й ретельно студіювати ту чи ту проблему літературознавчого спрямування. Студії над літературно-прозовою спадщиною Бруно Шульца з використанням доробку його творчості в суміжних мистецтвах уможливають унаочнення несподіваних нюансів, важливих в історико-літературному аспекті; сприяють новому прочитанню й усебічному опануванню прозової шульцівської спадщини. Симбіоз талантів, які у Бруно Шульца, на нашу думку, є майже рівнозначними, збагачує метафорику прозових й образотворчих його витворів, слугує глибшому розумінню психології шульцівських персонажів, розширює можливості інтерпретації як художньої, так і рисувальної спадщини митця; літературний художній світ завдяки образотворчим паралелям отримує візуальне «доопрацювання» і навпаки. Предметом наших подальших студіювань стануть питання щодо джерельної бази досліджень літературознавчого спрямування знаного польського митця в царині творів про Бруно Шульца.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бруно Шульц (1892–1942): бібліографічний покажчик / уклад. Н. М. Рішаві; редактор С. Ю. Фартушок; рецензенти: В. В. Меньок; Г. Юзефчук; відпов. за вип. М. М. Дмитрів; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Бібліотека. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2018. 210 с.
2. Веснянка О. Бруношульцманія. *Sait DW*. 06.12.2012. URL: <https://p.dw.com/p/16wIn>.
3. Мартинович Ю. День народження Бруно Шульца. Геній з Дрогобича, який міг би отримати по війні Нобелівську премію. *Еспресо. Захід*. 12 липня 2021 р. URL: <http://surl.li/hbogm>.
4. Маторіна Н. Українськомовні переклади шульцівської художньої прози: наукометричний аспект. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»* / ред. кол. Марія Федурко (головний редактор) та ін. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. С. 45–52.
5. Павлишин А. «Нам і далі загрожує вічність». Київ: Дух і Літера, 2021. Вид. 2-ге. 352 с.
6. Фіцовський Є. Бруно Шульц. Книга образів. Київ: Дух і літера, 2014. 560 с.
7. Шульц Б. (Верон Марселій). Ундуля / переклад з польської С. Бреславська. *Збруч*. 15.01.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/109940>.
8. Шульц Б. Книга листів / укл. Єжи Фіцовський; пер. з пол. А. Павлишин. Київ: Дух і літера, 2002. 360 с.
9. Шульц Б. Літературно-критичні нариси / опрацювання та передмова – Малгожата Китовська-Лисяк; переклад з пол. та післямова – Віра Меньок. Київ: Дух і літера, 2012. 176 с.
10. Шульц Б. Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича: оповідання; переклад з польської. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. Вид. четверте. 384 с.
11. Schulz / forum. Бібліографія. Твори Шульца. URL: <http://surl.li/jgndl>.

REFERENCES

1. Bruno Shults (1892–1942): bibliograficzny pokazchych (2018) [Bruno Schulz (1892–1942): bibliographic index] / uklad. N. M. Rishavi; redaktor S. Yu. Fartushok; retsenzenty: V. V. Menok; G. Yuzefchuk; vidpov. za vyp. M. M. Dmytriv; Drohobytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka, Biblioteka. Drohobych: RVV DDPU im. I. Franka (in Ukrainian).
2. Vesnianka O. (2012) Brunoshultsomania [Brunoschulzmania]. *Sait DW*. 06.12.2012. URL: <https://p.dw.com/p/16wIn> (in Ukrainian).
3. Martynovych Yu. (2021) Den narodzhennia Bruno Shultsa. Henii z Drohobycha, yakii mih by otrymaty po viini Nobelivsku premiiu [A genius from Drohobych who could have won the Nobel Prize after the war]. *Espresso. Zakhid*. 12 lypnia. URL: <http://surl.li/hbogm> (in Ukrainian).
4. Matorina N. (2022) Ukrainskomovni pereklady shultsivskoi khudozhnoi prozy: naukometrychnyi aspekt [Ukrainian-language translations of Schulz's literary prose: scientometric aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia»* / red. kol. Mariia Fedurko (holovnyi redaktor) ta in. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 52, ss. 45–52 (in Ukrainian).
5. Pavlyshyn A. (2021) «Nam i dali zahrozhuie vichnist» [«We will continue to face eternity»]. Kyiv: Dukh i Litera. Vyd. 2-he (in Ukrainian).
6. Fitsovskiy Ye. (2014). Bruno Shults. Knyha obraziv [Bruno Schulz. Book of images]. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
7. Shults B. (Veron Marselii). (2022) Undulia [Undulia] / pereklad z polskoi S. Breslavskia. *Zbruch*. 15.01.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/109940> (in Ukrainian).
8. Shults B. (2012). Knyha lystiv [Book of letters] / ukl. Yezhy Fitsovskiy; per. z pol. A. Pavlyshyn. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
9. Shults B. (2012) Literaturno-krytychni narysy [Eseje literackie i krytyczne] / opratsiuvannia ta peredmova – Malgozhata Kytovska-Lysiak; pereklad z pol. ta pisliamova – Vira Menok. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
10. Shults B. (2017) Tsynamonovi kramnytsi ta vsi inshi opovidannia v perekladi Yuriiia Andrukhovycha: opovidannia; pereklad z polskoi [Cinnamon Shops and all other short stories in translation by Yurii Andrukhovych: stories; translated from Polish]. Kyiv: A-BA-BA-NA-LA-MA-NA (in Ukrainian).
11. Schulz / forum. Бібліографія. Твори Шульца. URL: <http://surl.li/jgndl> (in Polish).

N. M. MATORINA

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Postdoctoral Student at the Department of Polonistics and Translation
of the Faculty of Philology and Journalism,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: matorina.n.m@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-6012-5663>*

ON THE ISSUE OF THE SOURCE BASE OF LITERARY RESEARCH IN THE SCHULZ DIRECTION

Determining the source base of the research is one of the first and most important stages of work of any scientific investigation. The correct selection of sources contributes to the deployment of effective searches of the scientist. The problem requires a special discussion concerning explorations of the Schulz direction, primarily due to the universality of the creative heritage of Bruno Schulz, who is known throughout the world as a writer, critic, philosopher, literary theorist, epistolographer, artist, graphic artist, educator, translator, etc. The article is devoted to the presentation of the source base of studies of the literary work of Bruno Schulz, in particular, certain of its features, taking into account the multifaceted heritage of the artist, the diversity of which demonstrates the original visions of the polylogue and “overtones” with each other, speaking in modern terminology, the so-called correspondence of arts. The investigation summarizes the interrelationships and interactions between the various facets of Bruno Schulz’s multifaceted heritage; the prose work by Bruno Schulz in the realm of the Schulz Ukrainian-language discourse is outlined; the writer’s original literary works written in Polish are presented; epistolographic, literary-critical, theoretical-philosophical, visual, etc. works by the Master are visualized in order to use them as a source base for literary studies, as well as the prospects of further scientific developments in the outlined direction are made public. The author emphasizes that it is such a complex approach that helps the researcher to study this or that problem of the Schulz discourse of the literary direction more thoroughly and carefully.

Key words: Schulz studies, Bruno Schulz, universalist-artist, comparative literary studies, source base, correspondence of arts.